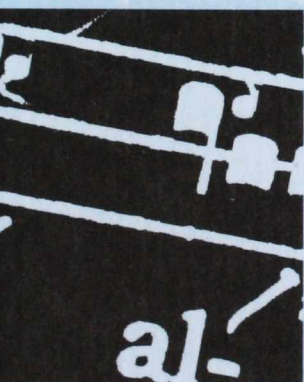

Tijdschrift voor gregoriaans

Het **TIJDSCHRIFT VOOR**

GREGORIAANS is een uitgave van de
Stichting Amici Cantus Gregoriani.

Het verschijnt driemaandelijks en richt zich
op allen, die zich verbonden weten met
het gregoriaans.

Kopij voor het volgende nummer dient
24 januari 2011 op het redactie-adres bin-
nen
te zijn. Inlichtingen, ook voor advertenties,
bij de administratie.

Redactie:

Katrijn Kuypers, Arnoud Heerings,
Gerrit van Osch, Albert Koopmans
e-mail redactie:
tijdschrift@acg.nu

Administratie:

J. Kwast
Rijzenburgselaan 7
3972 EG Driebergen-Rijsenburg

Bestuur van de Stichting A.C.G.:

A. Zielhorst, *voorzitter*
mw. E. Veldhuyzen van Zanten, *secretaris*
J. Kooij, *penningmeester*
B. Lamers
B. Dicker
T. Op de Coul

Adres secretaris:

Van Hogendorpstraat 15
3581 KB Utrecht

website:

<http://www.acg.nu/>

Vormgeving: Jacqueline Elemans, Egmond
aan den Hoef

Druk: drukkerij Van Stiphout, Helmond
ISSN: 1380-9776

Abonnementen:

Individueel abonnement:

per kalenderjaar

Voor Nederland:: € 30,-

Voor het buitenland € 32,-

Koorabonnement, minimale afname 3 exemplaren,
€ 20,- per exemplaar

Voor Nederlandse studenten : € 15,-

Voor buitenlandse studenten : € 17,-

Advertentietarief::

1/1 pagina: € 180

1/2 pagina: € 90

1/4 pagina: € 50

Postrekening 39586

Bankrekening 42.06.65.323

alle rekeningen t.n.v. penningmeester
Stichting Amici Cantus Gregoriani
te Culemborg

Voor abonnementen wende men zich
tot de administratie.

Het abonnementsjaar is gelijk aan het
kalenderjaar. Abonnementen kunnen op elk
moment ingaan en lopen automatisch door,
tenzij uiterlijk dertig dagen voor het einde van het
kalenderjaar schriftelijk wordt

opgezegd bij de administratie (zie hiervoor).

U gelieve adreswijzigingen drie weken
van te voren te melden eveneens bij
de administratie, met opgave van oud en
nieuw adres.

Af en toe wordt het je zwaar te moede als je het aantal schola's vergelijkt met tientallen jaren geleden. Veel jongeren, maar ook 40-ers, 50-ers hebben vaak nog nooit gregoriaans gehoord, hoe moet dat ooit nog goed komen? Langs de andere kant: de kwaliteit van de schola's tegenwoordig is vaak prima, het geboden gregoriaans is goed aan te horen, dat is ook wel eens anders geweest. Over hoe het gregoriaans terug kan komen – en dan met name in de kerk, in de liturgie – willen we het in 2011 met u hebben. Het wordt ons themanummer volgend jaar. Als u hierover nog suggesties heeft, laat het ons vooral weten.

Maar terug naar de vraag aan het begin van dit stukje: is er nog nieuw publiek voor gregoriaans. Ik kan u met grote blijdschap vertellen dat dit inderdaad het geval is aan de hand van wat ik enkele weken geleden heb beleefd.

UniC is een middelbare school in Utrecht met een zogenaamd 'kunstprofiel', jongeren kunnen er examen doen in kunstvakken. Er is een vakleraar beeldende kunst en een vakleraar theater. De leerlingen hebben allemaal kunstgeschiedenis in hun eindexamenpakket en daarvoor moeten ze van alle kunst disciplines wat weten, ook van muziek.

Het eerste blok wordt besteed aan de Middeleeuwen en daarvoor bezoeken de leerlingen de Utrechtse Pieterskerk, gebouwd in de 11de eeuw. Vorig jaar heb ik een groep van zo'n 40 vijftienjarigen in de kerk uit de losse pols wat over het gregoriaans verteld en dit jaar werd ik daarom gevraagd een les in de klas te

komen geven.

Spannend was dat, nog meer voor mezelf dan voor de jongeren zelf. Enkele weken ervoor waren al wat leerlingen in de kerk langs geweest om het onderwerp voor te bereiden en dan valt op dat de basiskennis vrijwel nihil is. Men weet niet wat psalmen zijn, heeft de bijbel op zijn hoogst aan de buitenkant gezien. Karel de Grote, Gregorius de Grote zijn onbekende figuren en men heeft geen idee van wat een liturgie is. Zo goed mogelijk heb ik geprobeerd deze begrippen uit te leggen, want die staan samen met andere items zoals *cantus firmus* en polyfonie wel in het corpus van begrippen dat men moet kennen op het eind-examen!

In de klas zelf had ik slechts een uur de tijd en hoewel de meeste leerlingen aandachtig luisterden, werd ik toch gestoord door een clubje giebelende meiden. Muziek maken was mijn antwoord daarop. Gezamenlijk hebben we de toonladder van do gezongen, waarna ik de ene helft van de klas die in lange noten liet herhalen terwijl de andere helft er het beroemde lied uit de film 'Sound of music' (do – a deer, a female deer) over heen zong. Op die manier kwam de *cantus firmus* aan bod. Een demonstratie van de andere toonladders, modi, zorgde ook voor grote aandacht, net zoals een demonstratie over het ontstaan van het notenschrift: door met een melodie mee de neumen boven een tekst tekenen. Dat is natuurlijk fascinerend, het ziet er uit als een soort geheimtaal en dan die opmerkelijke muziek erbij ...

Volgens juf Floor had ik iedereen te

pakken, zelfs zo dat de grootste klieren aan mijn lippen hingen – en dat is een groot compliment.

Hier is dus het nieuwe publiek, jongeren die zich aangetrokken door de mystiek van een voor hen volstrekt onbekende wereld. Mocht u ook gevraagd worden om voor zo'n kunstprofiel school een les gregoriaans te geven, dan heb ik nog

meer tips: muziekvoorbeelden op cd laten horen is vreselijk, daar kunnen de leerlingen zich niet op concentreren, maar wanneer je zelf stukken voorzingt, luisteren ze als gebiologeerd. Jongeren hebben wel degelijk belangstelling voor gregoriaans, maar in dit geval wel buiten de liturgie om. De problematiek in het themanummer zal ze dan ook volledig ontgaan.

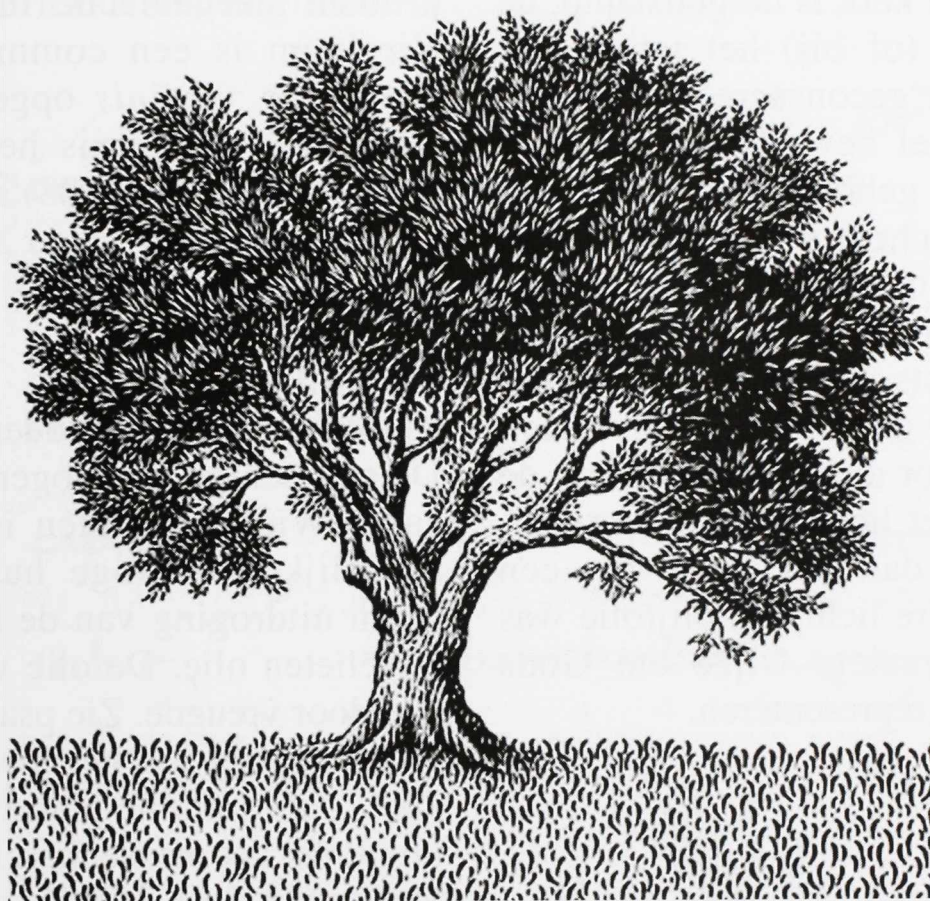
KK

In dit artikel reflecteert de auteur over de herkomst en het gebruik van olie in de katholieke liturgie.

Olie speelt in de cultuur van de Bijbel een belangrijke rol. Op meer dan 160 plaatsen in de Bijbel is sprake van olie. De olijfboom – de leverancier van de olie – wordt 25 maal vermeld. Onversneden olijfolie heet in de Vulgaat *oleum*. Olijfolie waar een geurige substantie

aan toegevoegd is, heet in de Vulgaat *unguentum*. Het gebruik van *unguentum* heet zalven¹. In dit artikel komt eerst het praktisch gebruik van pure olijfolie aan de orde. Hierna ga ik in op het gebruik van olie in de liturgie.

Verlichting

In de tijd van de Bijbel wordt olie voor een groot aantal praktische doelen gebruikt. Denk aan het bereiden van voedsel, voor verlichting, voor de bereiding van zeep en om zich ermee te zalven. Deze doelen kunnen op eenvoudige wijze met een bijbels citaat worden geïllustreerd. In Ezechiël hoofdstuk 16, bijvoorbeeld, gaat de profeet tekeer tegen

Jeruzalem en schetst een beeld uit vervlogen tijden:

13 uw voedsel werd bereid met het fijnste meel, met honing en olie.

In Leviticus hoofdstuk 24 lezen we enkele voorschriften die Aäron in acht moet nemen in de tent van samenkomst. De voorschriften lijken frappant op hetgeen gebruikelijk is bij de godslamp in

de katholieke Kerk:

1 De heer sprak tot Mozes:

2 'Geef de Israëlieten de opdracht om zuivere gestoten olijfolie te brengen voor de verlichting, om de luchter altijd brandend te houden.

3 Aäron moet deze in de tent van samenkomst, voor het voorhangsel waarachter de verbondsakte ligt, van de avond tot de ochtend altijd brandend houden voor de heer. Dat is een blijvende wet, door al uw generaties heen.

4 Hij moet de lampen plaatsen op de luchter van zuiver goud, om ononderbroken voor de heer te branden.'

In de katholieke kerk is de godslamp, de lamp die voor (of bij) het tabernakel hangt. Als zich geconsacreerde hosties in het tabernakel bevinden, moet deze lamp brandend gehouden worden. Ondanks het voorschrift in Leviticus is het tegenwoordig ongebruikelijk om de godslamp op olie te laten branden. Meestal is slechts een kaars in gebruik. Dat de Heer om zuivere olijfolie vraagt, is echter niet voor niets. In de tijd van de Bijbel scheen het licht van zuivere olijfolie helderder dan het licht van een kaars. Het heldere licht van olijfolie was dan ook een fraaiere wijze om Gods aanwezigheid te representeren.

Nu we stilstaan bij het gebruik van olijfolie als brandstof bij de verlichting, is het wellicht aardig om hier de gelijkenis van dwaze en de verstandige meisjes uit het Nieuwe Testament te memoreren. Hoofdthema van de gelijkenis is de waakzaamheid maar verlichting speelt toch minstens een nevenrol. In de gelijkenis wachten tien meisjes op de bruidegom. Vijf van hen hebben verzuimd om - naast hun lampen - olie mee te nemen. Als de bruidegom in het holst van de nacht verschijnt, kunnen alleen de vijf verstandige meisjes mee die zich kunnen bijlichten. Zij hebben ook olijfolie in kruiken meegebracht. In het *Commune Virginum* is een *communio Quinque prudentes virginis* opgenomen die als tekst deze gelijkenis heeft. In Hartker (*Cod. Sang.* 391 p. 188) staat het *responsorium Haec est virgo sapiens* met het hetzelfde onderwerp.

Verkwikking

Het klimaat in het Midden-Oosten is bar. De zon schijnt meedogenloos. Overal is zand. Wie veel buiten is, krijgt onherroepelijk een droge huid. Als wapen tegen uitdroging van de huid hebben de Israëlieten olie. De olie verfrist en geeft daardoor vreugde. Zie psalm 104:

15 Er is wijn die het mensenhart deugd doet, - als van olie glanst het gelaat - en brood dat het mensenhart kracht geeft.

Psalm 133 doet er zelfs nog een schepje bovenop:

1 Wat is het toch goed, wat is het heerlijk, om als broeders en zusters een-drachtig samen te wonen.

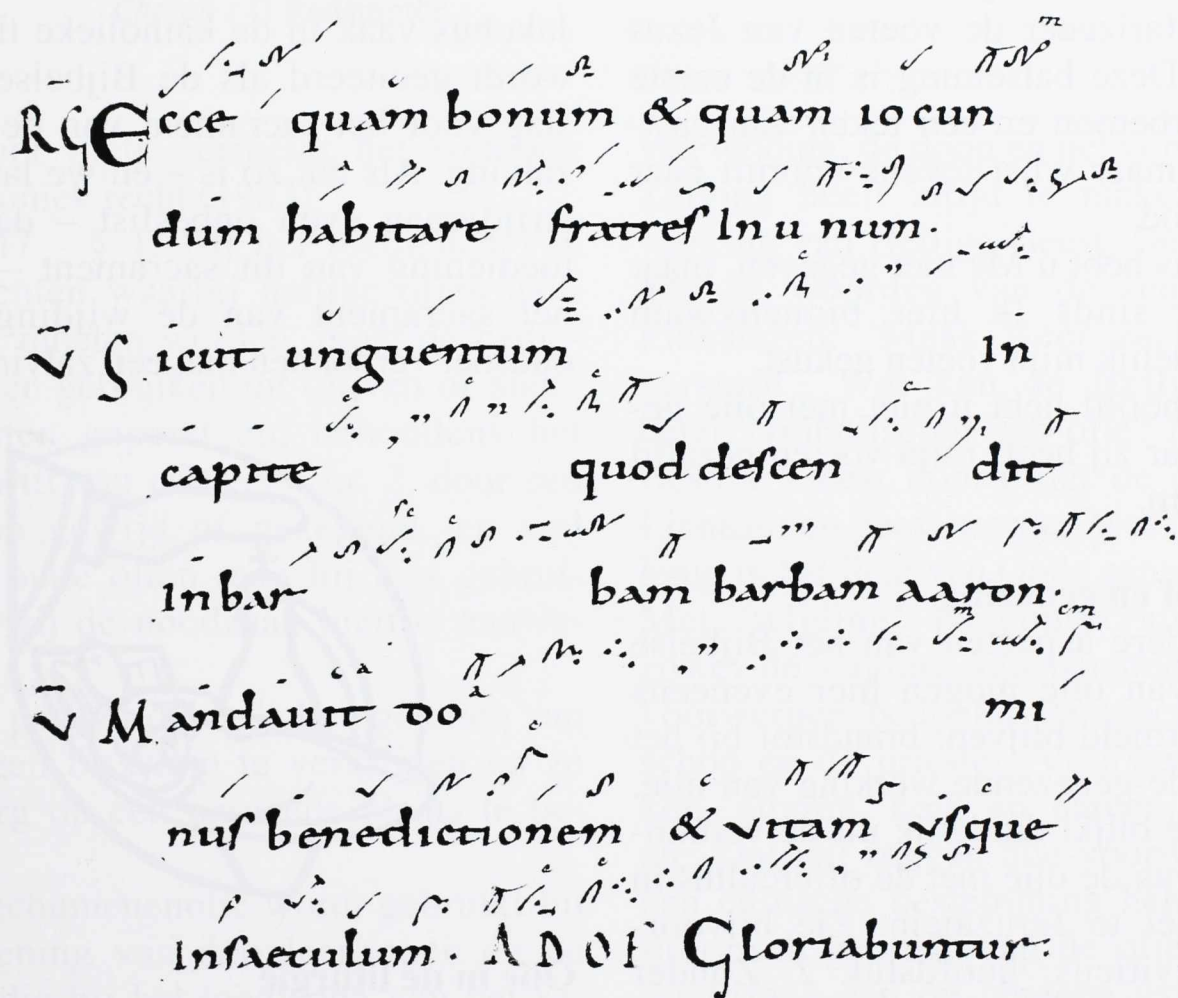
2 Als kostelijke olie is het op Aärons hoofd, die neerdruipt in de baard en van de baard op de kraag van zijn kleed.

3 Als dauw is het, dauw van de Hermon², die neerdruipt op de Sionsberg³. Ja, daar schenkt de Heer zijn zegen: leven voor altijd.

Hoewel het beeld van de overvloedige olie die van een baard op een kraag neerdruppelt, in onze cultuur misschien geen bijzonder aansprekend beeld is, wil de Bijbel hier een beeld van overvloed schetsen. We moeten hierbij niet vergeten dat Aäron - de eerste Hogepriester - de wijdingsolie over zijn hoofd kreeg uitgegoten. De rijkelijk vloeiende zalvingsolie was een teken van genade, niet karig toebedeeld, maar overvloedig. De psalmist trekt een parallel tussen deze overvloed aan genade die net zo kostbaar is, of moet zijn, als het eendrachtig samenwonen.

Over deze korte tekst zou nog meer te

melden zijn, maar hier volstaan we met de constatering dat deze gebruikt is in het graduale *Ecce quam bonum* van de 28ste zondag door het jaar. In de oude handschriften is dit graduale geplaatst op het feest van de heiligen Johannes en Paulus, twee martelaren uit het de vierde eeuw (zie bijvoorbeeld het Cantatorium, Cod. Sang. 359 p. 122). De martelaren waren soldaten en volgens hun heiligenleven broers. Opmerkelijk is dat het graduale in de handschriften nog een tweede vers heeft: *Mandavit*. De tekst van dit tweede vers komt eveneens uit psalm 133⁴.

In het jodendom wordt het hoofd van een koning eveneens met olie gezalfd. Zie bijvoorbeeld psalm 45:

8 U bemint het recht en u haat het onrecht; daarom heeft God, uw God, u gezalfd met vreugdeolie, als geen van

uw gelijken⁵.

In het christendom is deze psalm 45 vanwege de bruiloftsthematiek [de koning is Christus] vaak betrokken op Maria. Veel gregoriaanse gezangen uit het *Commune Beatae Mariae Virginis* zijn

gebaseerd op deze psalm. Opvallend is echter dat precies vers 8 alleen voorkomt in de gezangen uit het *Commune Virginis*. Zie bijvoorbeeld de introitus *Dilexisti* en het gelijknamige graduale. Zie daarnaast het eerste vers in de tractus *Veni sponsa Christi*, etc. Ook de Missa Christmatis uit de Goede Week (zie verder) ruimt voor dit vers een centrale plaats in. Zie vooral de introitus en de communio van deze mis.

Zoals iedereen weet, is ook in het Nieuwe Testament veelvuldig sprake van olie en balsem. Zie bijvoorbeeld Lucas, hoofdstuk 7. Hier is sprake van een complexe symboliek. Uit de context blijkt dat een zondige vrouw in het huis van een farizeeër de voeten van Jezus balsemt. Deze balseming is in de eerste plaats eerbetoon en een teken van gastvrijheid, maar wijst tevens vooruit naar Jezus' dood.

45 Een kus hebt u Me niet gegeven, maar zij heeft sinds Ik hier binnenkwam onophoudelijk mijn voeten gekust.

46 Mijn hoofd hebt u niet met olie gezalfd, maar zij heeft mijn voeten gezalfd met balsem.

Brandstof en genezing

Twee andere aspecten van het Bijbelse gebruik van olie mogen hier eveneens niet onvermeld blijven: brandstof bij het offer en de genezende werking van olie. Het eerste blijkt duidelijk uit de verbondenheid van de olie met de offercultus in de Tempel te Jeruzalem. Zie bijvoorbeeld Leviticus, hoofdstuk 2. Zonder olie als brandstof is het immers niet mogelijk om vruchten of aren te verbranden.

14 Biedt u de heer een meeloffer van eerste vruchten aan, dan moet dat bestaan uit geroosterde aren of geplet graan van de nieuwe oogst.

15 U moet er olie en wierook bij doen.

Zo is het een meeloffer.

16 De priester laat, als teken van het geheel, een deel van het graan en van de olie en al de wierook in rook opgaan, als offergave voor de heer.

Het tweede aspect wil ik illustreren aan de hand van de brief van Jakobus, hoofdstuk 5:

14 Is iemand van u ziek? Laat hij de oudsten van de gemeente roepen; zij moeten een gebed over hem uitspreken en hem met olie zalven in de naam van de Heer.

Duidelijk is dat olie niet alleen een verkwikkende werking heeft, maar dat deze verder gaat, ja zelfs kan genezen. Hier komt bij dat dit vers uit de brief van Jakobus vaak in de katholieke theologie wordt geciteerd als de Bijbelse grondslag voor het sacrament van de ziekenzalving. Als dat zo is – en we laten deze strijdvrage even onbeslist – dan is de toediening van dit sacrament – net als het sacrament van de wijding – van oudsher verbonden met een zalving (?).

Olie in de liturgie

In de katholieke kerk zijn drie soorten oliën in gebruik: de catechumenenolie, de ziekenolie en het chrisma. Alle oliën worden jaarlijks op Witte Donderdag door de bisschop in zijn kathedraal gewijd.

Chorus : O Redémptor.

Chorus : O Redémptor.

Niet voor niets vermeldt het wetboek van canoniek recht (1983):

Can. 847 - § 1. Bij het toedienen van sacramenten waarbij heilige oliën aangewend moeten worden, moet de bedienaar oliën gebruiken uit olijven of andere planten geperst en, behoudens het voorschrift van can. 999, nr. 2, door een bisschop gewijd of gezegend, en wel recent; oude oliën mag hij niet gebruiken, tenzij de noodzaak hiertoe aanwezig is.

§ 2. De pastoor dient de heilige oliën van zijn eigen bisschop te verkrijgen en ze met zorg op een passende plaats te bewaren.

De catechumenenolie wordt gebruikt bij de zegening van doopleerlingen en de ziekenolie bij het toedienen van het sacrament van de zieken. Deze oliën bestaan uit pure olijfolie. Van de drie oliën is het chrisma het belangrijkste. Chrisma bestaat uit olijfolie en balsem. Het toedienen of aanbrengen van het chrisma kan het best met zalven worden aangeduid. Het wordt gebruikt bij alle vormen

van wijding, de doop en het vormsel.

Zalving heeft altijd te maken met de werking van Heilige Geest. Denk hierbij aan de woorden van de sequens van Pinksteren: 'Maak weer zacht wat is verstard'. Wat kan de Heilige Geest beter symboliseren dan olie? Net als de Heilige Geest doordringt de olie alles. Lichaam en geest worden weer soepel en lenig in het licht van Gods genade.

Met 'wijding' [= consecratie] wordt zowel de wijding van personen als van voorwerpen bedoeld. Personen: de bisschop en de priester. Voorwerpen: kerken, altaren, kelk en pateen, klokken, etc. Dat wil zeggen alle voorwerpen die een cultische bestemming hebben⁶. Het liturgisch gebruik van de oliën sluit in hoofdzaak aan op hetgeen usance is in de Joodse cultuur en eredienst.

Laten we allereerst aandacht besteden aan de zalving van personen. In Exodus, hoofdstuk 30, vinden we een belangrijke bijbelse grondslag voor de wijding van de bisschop en de priester.

30 Ook Aäron en zijn zonen moet u door

zalving wijden; dan kunnen ze Mij als priester dienen.

Een van de onderdelen van de bischopswijding is de zalving van het hoofd en de handen met chrisma. Bij de priesterwijding is alleen sprake een zalving van de handen⁷.

De sacramenten van doopsel en vorming hebben in het Oosten en in het Westen een duidelijke eigen ontwikkeling doorgemaakt. In het Westen zijn doopsel en vormsel langzaam maar zeker uit elkaar gegroeid en worden ze apart toegediend. In het Westen vindt de doop zo vroeg mogelijk plaats. Het vormsel wordt dan vaak rond het zevende jaar toegediend. Het ritueel van het vormsel bestaat hier uit een handoplegging en de zalving met chrisma. In het Oosten daarentegen heeft men vastgehouden aan de eenheid tussen deze sacramentele handelingen. Hier is de zalving na de doop tevens vormsel⁸. Zo bestaat er nog een fundamentele eenheid van de initiatie (doopsel-vormsel-eucharistie).

Bij onze bespreking van olie en zalving, mogen we zeker niet voorbij gaan aan de eretitel 'Christus' die Jezus wordt verleend. Dit woord is de Nederlandse weergave van het Griekse ΧΡΙΣΤΟΣ (Christos) en wordt in het Nederlands vertaald is met messias of gezalfde⁹. Binnen de joodse traditie leefde de verwachting van de komst van "Gods gezalfde", die het joodse volk van onderdrukking verlossen zou. Deze verwachting leefde vanaf de Babylonische Ballingschap (600 voor Christus) en kreeg tijdens de Romeinse overheersing een nieuwe actualiteit. Met de eretitel Christus werd Jezus van Nazareth als deze Gezalfde van God gezien.

In de bijbel worden echter niet alleen mensen maar ook voorwerpen gezalfd. In Exodus hoofdstuk 40 is een van de fundamentele te vinden voor de wijding

van voorwerpen die bestemd zijn voor de cultus, zoals de kelk.

9 Zalf heel de verblijfplaats en alles wat erin staat met olie en wijd haar met alle toebehoren, zodat ze heilig is.

10 Ook het brandofferaltaar met al zijn toebehoren moet u zalven en wijden, zodat het hoogheilig is.

11 Zalf en wijd ook het wasbekken met het onderstel.

In Genesis, hoofdstuk 28, lezen we bijvoorbeeld over de Godsontmoeting van Jakob te Betel¹⁰. Hierbij is sprake van een tweede zeer nadrukkelijke voorafschaduw van de zalving van het altaar.

16 Jakob werd wakker en riep uit: 'Waarlijk, de heer is op deze plaats en ik wist het niet.'

17 Hij werd bang en zei: 'Ontzagwekkend is deze plaats! Dit kan niet anders zijn dan het huis van God en de poort van de hemel.'

18 De volgende ochtend zette Jakob de steen waar hij met zijn hoofd op had gelegen, als een wijsteen overeind en goot er olie over uit.

Duidelijk is dat de Mis van kerkwijding (zie de introitus *Terribilis est locus iste*) zich op deze passage baseert.

Olijfpers

Naast aandacht voor de olijfolie is er in de Bijbel ook aandacht de symboliek van de olijfboom. Ondanks het feit dat de olijfboom lekker kan ruiken, heeft hij een dorre en nederige gestalte. Zeker als hij op leeftijd is, want een olijfboom kan wel 200 jaar worden. Dit is vaak gezien als een beeld van Jezus op weg naar Golgotha. Om met Jesaja (hoofdstuk 53) te spreken:

2 Want als een loot schoot Hij op voor zijn aangezicht en als een wortel uit dorre aarde; Hij had gestalte noch luster, dat wij Hem zouden hebben aange-

zien, noch gedaante, dat wij hem zouden hebben begeerd.

De olijven worden geoogst door hard op de boom te slaan. De olijven vallen dan op de grond. Dit is een beeld voor de geseling van Jezus. Het persen van de olijven is een beeld van zijn lijden. Net als de olijven moest Christus geplet

worden voordat zijn verrijzenis voor ons een voorbeeld kon zijn. Niet voor niets ging hij naar de Olijfberg¹¹ en wachtte hij in Getsemané [Hof van Olijven] op zijn verrader. Getsemané betekent eigenlijk letterlijk ‘olijfpers’. Een treffender naam voor de plaats waar Jezus zijn kruisdood afwachtte is niet denkbaar.

LITERATUUR

Bijbelcitaten:

www.willibrordbijbel.nl

Burns, St.: Liturgy. London, 2006.

Jones, Ch. [ed.]: The Study of Liturgy. London, 1978.

NOTEN

¹ In de praktijk van de vroege Kerk is het onderscheid tussen deze termen echter niet zo helder als hier gesuggereerd wordt.

² De Hermon is een berg op de grens van Libanon, Syrië en Israël. Hier ontspringt de Jordaan.

³ De Tempelberg of de berg Moria is een heuvel in het oosten van de oude stad van Jeruzalem.

⁴ Het is moeilijk om een verklaring voor dit tweede vers te vinden, maar het verschijnsel is niet uniek. Ook een aantal alleluia's heeft een tweede vers in de handschriften. Daarnaast zijn er ook responsoria met meerdere verzen en is de scheidslijn tussen de tractus en het graduale soms flinterdun.

⁵ Ook westerse koningen worden gezalfd. Dit gebruik begint met de Frankische koning Clovis.

⁶ Het ‘wijden’ van niet-cultische voorwerpen – zoals een rozenkrans – is eigenlijk een zegening.

⁷ Merk op dat de diaken bij zijn wijding geen zalving ontvangt.

⁸ Dit heet chrismation. De pasgedoopte wordt met een speciale borstel gezalfd op het voorhoofd, zintuigen, borst, handen en voeten.

⁹ In het Hebreeuws: masjie'ach.

¹⁰ Plaats ten noorden van Jeruzalem.

¹¹ De Olijfberg is een bergrug ten Oosten van Jeruzalem.

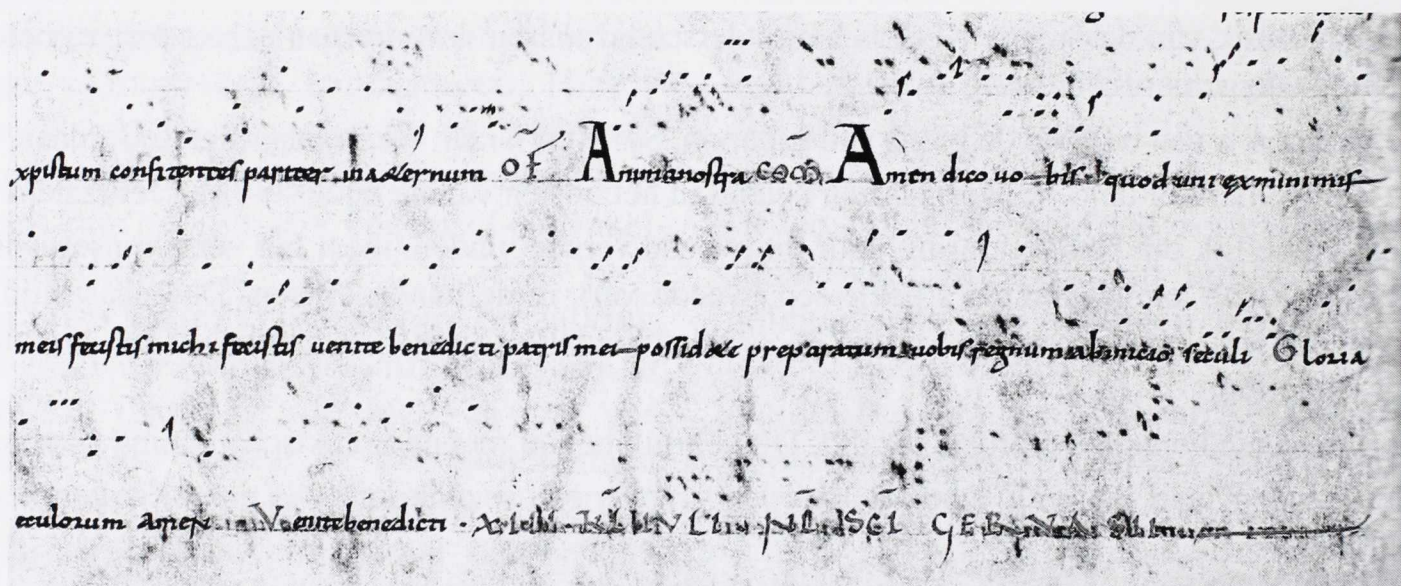
Arnoud Heerings is docent gregoriaans, liturgie en muziekgeschiedenis aan het Utrechts Conservatorium, en redacteur van dit tijdschrift.

Dit gezang staat in ons graduale voor maandag in de eerste vastenweek, maar ook voorgeschreven als communio bij Christus Koning in het A-jaar. Vandaar dat hij ook op de tafel van de restitutiegroep terechtkwam.

Grote zwarte vlekken op het overzichtsblad met de versies van de handschriften dat we gebruikten! We noteren op zo'n overzichtsblad enkel de

afwijkingen. Waar de handschriften dus eenzelfde versie geven is het maagdelijk wit. En waar ze uiteen gaan, staan natuurlijk de uiteenlopende versies als een grote zwarte vlek onder elkaar.

Waar zaten de verschillen? Bij de intonatie, bij de overgang naar *venite* en bij het slot. Maar het blijkt te werken als we de melodie van Albi als uitgangspunt nemen.

Afb. 1. Albi 97^v, 10

De melodie voor het eerst noterend kwam ik aan het einde heel laag uit. Dan maar van achteren naar voren, daarbij de hulp nemend van de psalmodie die gegeven was:

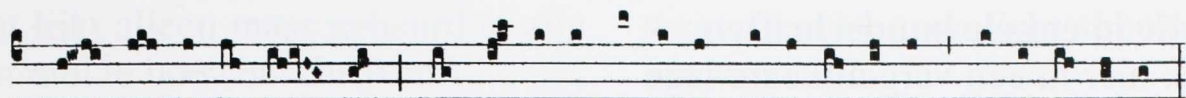
b ccc ag a b_ g.
sae- cu- lo- rum: a- men.

Daarna volgt de repetenda *venite* op a c.

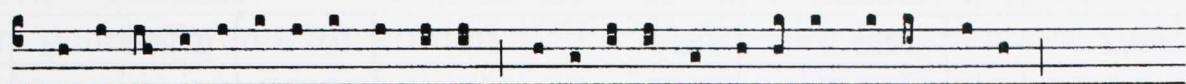
Toen kreeg ik een versie met een

deuteruscadens op de reguliere slottoon
mi. Geen enkel handschrift dat we op
onze restitutiebladen hadden staan begon
op deze hoogte.

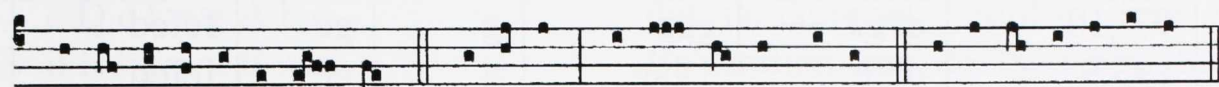
Bij nadere studie in het kader van dit artikel viel me wel op dat de versie die C74, het graduale van Trastevere¹ uit 1071, ook hoog boven de grondtoon begint.

A- men di-co vo- bis : quod u- ni ex mi-nimis me-is fe-cis-tis, mi-hi fe-cis-tis

ve-ni- te benedicti Patris me- , possidete praeparatum vobis regnum

ab in- i-ti- o saecu- li. Glori- a. sae-cu-lo-rum amen. Venite benedicti.

Afb.2. Transcriptie naar Albi, zonder voortekens

Maar dit is nog niet de uiteindelijke melodie. Het typische van het handschrift Albi (PbN 776) is dat het de melodie vaak zo noteert als ze moet klinken, je moet er alleen de voortekens nog in plaatsen. Andere handschriften leggen zich meer vast. Daar is middels de lijnen en een sleutel vaak reeds een keuze gemaakt. Betreft het een hele of een halve toon, een grote of een kleine terts? Met een sleutel is dat meteen duidelijk. De notatie-technische ‘onvolkomenheid’ in Albi (geen modale lijn zoals Yrieix, geen sleutel zoals Benevent) blijkt voor de notatie van de grillige gregoriaanse melodieën soms een voordeel. Zoals ook bij dit gezang.

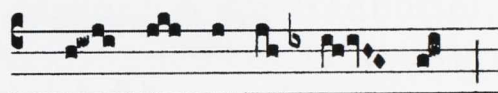
Een voorbeeld uit de koorpraktijk dat u ongetwijfeld zult kennen: Voor het gezamenlijke kerstconcert heeft de programmacommissie gekozen om te openen met ‘Wij komen tezamen’, te zingen in G-groot. Ieder koor heeft een kopietje ontvangen en u attendeert uw zangers op de laatste zin. “Let op jongens, bij het laatste *VE-nite adoremus* beginnen we op de si en niet op de re zoals wij dat gewend zijn. Eén keer opgemerkt, de partij in de hand en een knipoog van de dirigent op het juiste moment en dat beklift.

Maar stel: op de kopie ontbreekt het kruis aan de sleutel! Zou er één zanger

zijn die daar twijfelt over de juistheid van de melodie? Moeten we bij ‘een lied moet weerklinken’ en ‘Bethlehem’ een fa zingen? Ik moet die zanger nog tegenkomen.

De plek van de noot in relatie tot de vorige en volgende is essentieel. Als die klopt zing je een bekende melodie vanzelf. Met of zonder voortekens. En zo schreef de scriptor van Albi!

De intonatie

A- men di-co vo- bis :

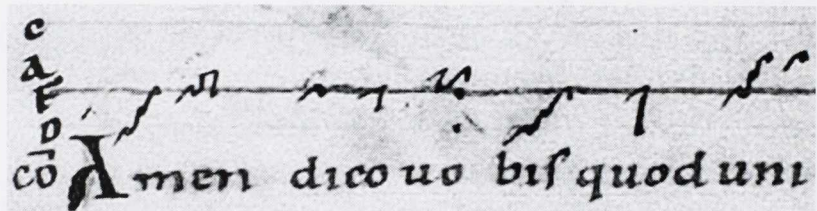
Wie de neumen van Laon en Einsiedeln in ons graduale erbij leest, zal meteen iets opvallen. Bij de clivis van *di-CO* staan in beide handschriften letters die een grote afstand tussen beide tonen aangeven. Dat kan geen kleine secunde zijn. Het is op deze plek instructief te kijken naar een parallel gezang. *Amen dico quod vos*, GT 436, laat ons ook een communio zien op een Matteüs-tekst. Hier vinden we bij de clivis een sursum (= hoog) in beide handschriften. En hier is de notatie van ons graduale juist, het betreft hier een halvetoonsclivis fa-mi.

En de neum op *vo-BIS*? Die ontmoeten we hier met de juiste transcriptie die we ook bij onze communio nodig hebben.

De intonatie in enkele handschriften.
Albi heb ik hier in een vergelijkbare lage versie weergegeven.

GT	79,2	defe	fgf	f	fe	gffed	def
		A-	men	di-	co	vo-	bis
Bv	68,6	cdfe	fgf	f	fd	fefed	def
A	97 ^v ,10	e#g#	gag	g	ge	fefed	def
Y	193,9	defe	↑gag	g	ge	fefed	def
Tou	266,8	efgf	gag	g	ge	fefed	def
K1	132 ^v ,5	e?g?	gag	g	?	?	?
K2	132 ^v ,5	defe	fgf	f	fe	gfgfd	def
Mp	53,4	defe	fgf	f	fe	fefed	def
Po	98	defe	fgf	↑g	ge	fefed	def

Genoteerde handschriften:
Benevent 34, Albi, Yrieix, Toulouse (ook wel London Harleianus 4951 genoemd), Klosterneuburg (of Graz 807) en Montpellier.
Over Po, het laatste, zo meteen meer.
K1, K2: Klosterneuburg heeft de eerste versie (K1) weggeveegd en daaroverheen K2 genoteerd.

Afb.4 de 'correctie in Klosterneuburg

De terts op *di-CO* staat in de handschriften Bv, A en Y weergegeven als een kleine terts. We zien een voorbeeld van het typische kenmerk van Yrieix. ‘Als ik al de toonreeks e-fis-g-fis niet noteren kan, schrijf ik het wel een toon lager. In ieder geval blijft dat gedeelte van de melodie dan intact.’ En hij springt daarna met een tertssprong in de oorspronkelijke versie.
Bij *VO-bis* noteren de handschriften fefed (ook Rouen en Verdun). Steeds met een kleine secunde. Om deze kleine secunde in de hoge versie van Albi weer te kunnen geven zal ik een mol dienen te noteren.
Zien we in weggekraste melodie van Klosterneuburg ook nog een relict van

de oorspronkelijke melodie?
En nu naar dat vreemde handschrift Po. Hij geeft de cadens goed weer. u ziet alleen dat hij bij het pijltje de melodie, tegen de getuigenis van de adiastematische handschriften, een toon hoger plaatst. Wie is Po? Het is de versie van Pothier in zijn graduale van 1883! Het graduale van 1908 heeft voor haar versie van de intonatie leentjebuurt gespeeld bij de Cisterciënzers. Die hebben de intonatie aangepast, maar ook het slot! Zij hebben er namelijk een reguliere protus van gemaakt. Vgl. de uitgave Westmalle 1960, 398. (Die versie vinden we bijvoorbeeld in het handschrift Olomouc II, 87 pagina 137. Dit handschrift noteert in de affinalis a,

maar dat lijkt alleen maar gebeurd te zijn om geen mol te hoeven schrijven.) Even iets over de affinalis of confinalis; het is een ‘verwante’ toon die ook als slottoon genomen mocht worden. Dit vanwege de overeenkomst in intervalstructuur.

c D e f = g A b c
d E f g = a B c d
e F g a = b C d E
f G a b ≠ c D e f!

In de praktijk, ook reeds door de middeleeuwse theoretici aanvaard, mochten deze transposities gebruikt worden om ‘verboden’ tonen weer te kunnen geven. De oorspronkelijke melodieën waren hen zo lief, dat ze naar

wegen zochten om hun theorie daaraan aan te passen.

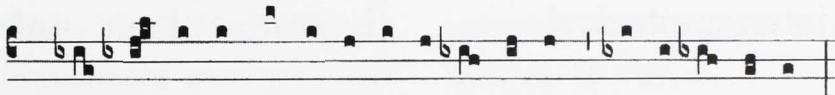
Praktische voorbeelden:

Protus D genoteerd op de bovenkwint a. Voorbeeld: De graduales van het type *A summo*. De sekunde boven a is nu weer te geven als b of als bes. Het voordeel is dat ik een mi_b regulier kan noteren. Bovendien kan de lage bes door een f weergegeven worden.

Deuterus E genoteerd op de bovenkwint b. Voorbeeld: GT 338, de communio *Tollite* (dit gezang bevat in de originele ligging de lage bes.)

Tritus F genoteerd op de bovenkwint c. GT 297, de communio *Circuibo* (dus met mi_b).

Vervolg frase 1

quod u- ni ex mi-nimis me-is fe- cis-tis, mi-hi fe- cis-tis

Afb.5. Vervolg frase 1

Deze frase is gelijk aan de versie van ons graduale. Alleen op een andere toonhoogte genoteerd. Gelieve op *U-ni* de bovenste noot als mi_b te lezen. U merkt weer dat de tekortkoming van mijn notatie-font wel middeleeuws lijkt. Ook de oude handschriften hadden hiermee problemen. Het is namelijk de enige noot die ook in een transpositie naar begintoon a nog steeds problemen blijft geven.

Die bovenste noot ontbreekt ook in diverse handschriften. Lieten zij de ‘verboden toon’ dan eenvoudig weg? Klosterneuburg, terwijl hij hem met si_b eenvoudig had kunnen weergeven. Maar

ook Minden Wolffenbüttel, een neumhandschrift uit de 11^e eeuw.

Ook bij dit *Amen dico ... quod uni* hebben we weer te maken met een gezang dat Berno indeelde bij het groepje waar hij ‘tetrardus hoorde’. In ‘Grillig gregoriaans 2, TvG 2009-3’ besprak ik een ander voorbeeld: *Data est mihi*. Rebecca Maloy² noemt deze modus de G-protus. Een protus waar, net als in de toonsoort van G, de terts mobiel is, zowel si als si_b. Of vertaald naar de D-protus: fis en f.

Een derde voorbeeld is de communio *Illumina* GT 271

GT	d_f	fef	dc	c		d	d	d	c	dfed	d
271	Il-	lu-	mi-	na	..	su-	per	ser-	vum	tu-	um
Rest.	d_f	fef	dc	c		d	d	d	Bb	cEsd	c
Tetr.	a_c	cbc	ag	g		a	a	a	f	gBbag	g
DS	bd	dCISd	ba	a		b	b	b_g	g	acba	a

U ziet de versie van ons graduale in de bovenste regel, daaronder de restitutie en een hypothetische versie als tetrardus of G-protus. Opvallend is de mobiele/beweeglijke terts, die we weergegeven als e/Es of als b/B $\flat$. En die variabele terts kon theoretisch volgens Berno alleen op de grondtoon G voorkomen, vandaar zijn opmerking. ‘In deze gezangen heerst de tetrardus.’

Als laatste versie (DS) de versie die Dom Daniel Saulnier³ noteerde in zijn doctoraalscriptie. Hij schrijft de melodie op als een transpositie van de protus naar de bovenkwint met cis/c. In de originele ligging dus met fis/f. En dat zijn allemaal dezelfde melodieën!

deel 2 van de communio

Waarlijk het meest interessante deel.

“Ik verzeker jullie: wat jullie voor de minsten der mijnen gedaan hebben, dat hebben jullie voor mij gedaan” (Matteüs 25, vers 40). Zo opende onze communio.

Nu vervolgt onze communio met een uitspraak van Jezus die we enkele verzen daarvóór in het hoofdstuk van Matteüs tegenkomen:

“Kom, Gezegenen van mijn Vader, neem deel aan het koninkrijk dat al sinds het begin van de eeuwen voor jullie bestemd is.”

Om deze zin gaat het, een nieuwe gedachte, bewust door de tekst-samensteller van deze communio zo gekoppeld. Krijgen we nu ook nieuw thematisch materiaal? Een zekere intensivering zou op zijn plaats zijn.

Hoe geven de handschriften dit nu weer?

Ik transcribeer enkele voorbeelden:

mi-hi fe- cis-tis ve-ni- te be-nedic-ti pa-tris me-i Yrieix

Modena 13

Benevent 34

Pothier 1883

mi-hi fe- cis-tis ve-ni- te be-nedicti pa-tris me-i Montpellier

Albi

Afb. 6. Frase 2 in diverse handschriften

Yrieix: We zouden de nieuwe zin als zanger zelf moeten profileren, de melodie geeft ons geen enkele hulp. Ze is zelfs ‘kaal’ te noemen. Toch is dit in principe de juiste melodie! Hij past bij

de adiastematische handschriften en we zullen ze ook hierna nog ontmoeten.

Modena: Iets meer geprofileerd, vooral het woordaccent op *patris* springt eruit. Een aanwijzing voor de kwartsprong

naar *PA-tris* wordt echter door de adiastematische handschriften niet gegeven. Wat ze wel aangeven is dat na *fecistis* de melodie hoger verder gaat en niet unisono aansluit.

Benevent 34: De intensivering werkt voortreffelijk! Er volgt inderdaad iets nieuws. Maar merkt u ook dat de melodie modaal gewijzigd is? *Venite* is nu weergegeven met een grote terts. Maar afgezien van deze wijziging hebben we daarna in wezen dezelfde eenvoudige melodie die Yrieix ons toonde.

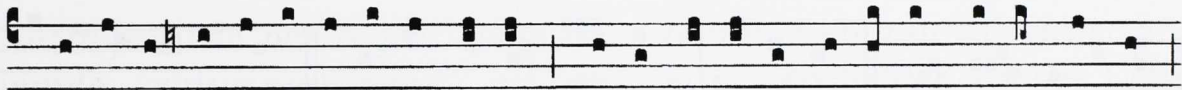
Pothier houdt de kleine terts op *ve-NITE* in stand. En de syllabische zetting op *PAtris*.

Het handschrift van Montpellier heeft de melodie die het graduale ons geeft. Niet conform de oudste handschriften, nergens vinden we immers een pes op *PA-tris*. De aandacht die *Patris* trekt

leidt af. Jezus spreekt immers de *benedicti* aan.

En nu naar Albi. En weer moet ik tot mijn spijt bekennen dat ik de melodie niet adequaat noteren kan. Lees het witte nootje als fis a.u.b. Waarlijk een intensivering en iets nieuws. In feite blijven we gewoon in de protus, alleen één toon hoger. Zó simpel en zo treffend. Maar het is voor iedereen onnoteerbaar! Om de halve toon op *ME-I* te kunnen noteren moesten Modena en Yrieix op de d verwijlen. Benevent moest omhoog om bij a-bes uit te komen. Maar Albi redt het zonder die ingrepen. We moeten er alleen de juiste voortekens bij denken!

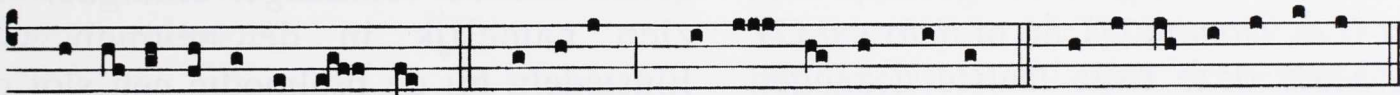
Een onderzoek naar de antifoon met dezelfde tekst (AM34, 829) zou ook interessant kunnen zijn, maar dat voert hier nu te ver.

ve-ni-te be-nedicti Patris me-i, pos-si-de-te praepa-ratum vo-bis regnum

Afb. 7. Frase 2 naar Albi.

De slotcadens

ab i-ni-ti-o saecu-li. Glo-ri-a. sae-cu-lo-rum amen. Veni-te be-ne-dicti.

Afb.8. Slot en Psalmvers naar Albi.

Onderstaande tabel om duidelijk te maken waarom de hoge versie van Albi de voorkeur verdient.

GT Mp	B $\flat$	g	g	ge	↑ga	ga	g	e	egff	fe
	reg-	num	ab	i-	ni-	ti-	o	sae-	cu-	li
A	c	a	a	af	ga	fa	g	e	egff	fe
Y	f	↑e	e	ec	↑e↑g	fg	f	e	egff	fe
Tou	g	e	↑f	↑ge	↑ga	fa	g	e	egff	fe
Mo13	c	b	a	gf	ga	ga	g	e	egff	fe
Bv40	c	a	↓g	ge	↑ga	fa	g	e	egff	fe
K	a	g	g	gd	fg	↑ga	g	e	fgef	fe

Bij de pijlen zie je waar de diverse handschriften de melodie optrokken om de juiste hoogte te vinden om de cadens te laten sluiten op de normale finalis mi.

Uit dit overzicht zou je naar aanleiding van Bv 40 ook nog kunnen zeggen:

Werd bij *I-nitio* a-fis gezongen? Y noteert echter ec en K noteert gd. Indien het een kleine terts was geweest had Graz hem moeiteloos kunnen schrijven.

Maar het is een passage die voor mij nog niet boven alle twijfel verheven is. We treffen iets soortgelijks aan bij de restitutie van de *communio Scapulis*. De grote terts op *VE-ritas* klinkt ook mij nog altijd verrassend in mijn oren. Doken de ouden pas bij de cadens naar de fa?

Nu we de melodie in haar oorspronkelijke staat hersteld hebben, gerestitueerd, komen we aan een volgend probleem. Welke psalmtoon zingen we

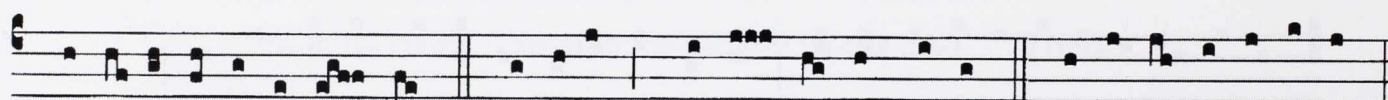
hierbij?

We kunnen ons natuurlijk aansluiten bij Albi en kiezen voor *modus III*. Niet roomser dan de paus willen zijn, laat de tenor maar op do!

Albi geeft de repetenda *venite*. Past prima, maar ook een herintonatie vanaf *Amen dico* is mogelijk.

Sankt-Gallen 381 en Einsiedeln geven *modus I* aan. Zij redeneerden dus volgens het principe dat Regino von Prüm voorschreef. Bij *introitus* en *communio* pas je de *modus* van het vers aan naar het begin van het gezang (en dus niet naar de cadens, die hier *deuterus* is!)

Modus 1 kan wel bij het intoneren, de voorzanger redt dat wel. Maar misschien moeten we wel de kunstgreep toepassen die ons *graduale* ook vaker gebruikt: de *differentia* naar de *la* zingen. (GT 822, *modus I*, tweede *differentia*)

ab i-ni-ti-o saecu-li. Glo-ri-a sae-cu-lo-rum amen. Veni-te be-ne-dicti.

Afb. 9 psalmodie met *modus I*

In SG 381 en E treffen we deze variatie niet aan, maar ons *graduale* gebruikt hem vaker (*Lex Domini* GT 86 of *Scio cui* GT 535) Maar deze twee laatste gezangen geven ook aan dat het koor niet

ongewoon was een kwint hoger in te zetten dan de voorzanger eindigde. We zien namelijk in de neumen van Einsiedeln bij de psalmodie een slot op de *d* en dan een *l* (*levate*).

NOTEN

¹ Ook dit handschrift is via het internet te raadplegen. De 'Sankt-Gallen-site' biedt onder Collectie Bodmer namelijk ook andere handschriften digitaal aan.

Zie www.e-codices.unifr.ch/de/cb/0074/109r/medium.

² Rebecca Maloy, *Inside the offertory*, Oxford University Press 2010.

³ Thesis Saulnier, zie: palmus.free.fr/These/These-Plan.htm

Oorspronkelijk is de tekst geschreven voor Jaar C. De Lezingen en de Communio zijn afwijkend van die van het A-jaar, vandaar dat de tekst hier en daar beide jaren betreffen.

De gezangen van deze zondag zijn nieuw bijeengezocht na Vaticanum II, grotendeels uit geschrapte feesten zoals Septuagintzondag en de Quatertemperdagen van september. Gelukkig dat hierdoor deze prachtige gezangen hoorbaar blijven en niet eveneens werden geschrapt.

Bij de *lezingen* van het A-jaar staan de zogenaamde ‘zaligsprekingen’ uit de Bergrede centraal. De beide voorafgaande lezingen vormen er de ouverture van: Sefanja bepleit ootmoed en bescheidenheid; Paulus drukt zich sterker uit: ‘*Wat voor de wereld zwak en dwaas is, heeft God uitverkoren*’.

De *lezingen* van het C-jaar verplaatsen ons in dat verwarrende samengaan van roes en conflict, van godsbijstand en mensenwoede, dat je aantreft in de roepingsverhalen van sommige profeten: “Ik ben bij u om u (Jeremias) te redden”, “Ons kennen is stukwerk en stukwerk ons profeteren” (Paulus in zijn loflied op de liefde) en Jezus zelf die na aanvallende bijval van de kant van zijn stadgenoten een lynchpartij uit diezelfde hoek ontloopt: “maar Hij ging midden tussen hen door en vertrok”. Treffend dat je,

telkens weer zoekend naar de roep, bij de gezangen *facies tua*, Uw aangezicht, en *nomen tuum*, Uw naam, tegenkomt.

De *gebeden* bidden om liefde voor elkaar, om verlossing en geloofsgroei.

De **introitus** (in een eerdere aflevering werd ditzelfde *Laetetur* ook al besproken, in andere bewoordingen, als onderdeel van Hebdomada XXX: zie TvG 2008/3, pag. 103) roept ons op om het aanschijn, *faciem*, van de Heer te zoeken, *quaerite*; dan zal ons hart, *cor*, verblijd worden, *laetetur* en zult gij vaststaan, *confirmamini*. Zo helder als het Latijn, zo doorzichtig is ook de opbouw van de melodie. Drie tweeledige zinnen, de eerste en laatste in een hooggestemd eindrijm, de middelste eindigend op een toon juist onder de oppervlakte, als om spanning te scheppen naar de eindzin. Ook de halfzinnen zitten vol rijm: de eerste zet aan vanuit de diepte (bij *laetetur*), dezelfde diepte waarin de andere twee (bij *Dominum* en het tweede *quaerite*) dalend, op het spiegelbeeld hiervan dus, eindigen. En de tussenzin begint (bij het eerste *quaerite*) juist hoog, waardoor de aansporing tot zoeken aan kracht wint. Dom Boer: “Eenvoudig en blij zingen: de parallelismes komen vanzelf naar voren als men op *confirmamini* een suspensieve (spanning even laten hangen, GvO) finale maakt. Als het lied in de herhaling nog eens klinkt, raakt ons hart vol vreugde en

blijft zijn aangezicht ons altijd, semper, bij!

Het **graduale** is (weer) van de vijfde modus; eerder al (TvG 2009, 2, 70-71) citeerde ik Dom Boer over zijn overzicht van deze hele groep modus V-gradualia. En ook hier geldt weer dat de vele bekende wendingen bewust en met veel gevoel op déze tekst zijn gezet, zodat u toch een uniek en origineel gezang hoort. Zoals Dom Boer stelt: “Het hoeft niet opzettelijk te zijn, maar het komt zeer gelukkig uit”. ... Alle finales eindigen op de grondtoon fa, “behalve *qui in altis habitat*; die in den hoge woont, dat inderdaad hoog eindigt, te weten op de dominant do....”; “*humilia respicit* (het nederige bezie) heeft iets minzaam neerbuigends terwijl *caelo*, de hemel, weer hoog is, en *terra*, de aarde, diep afdaalt”. Ook het vers volgt de tekst: hoe op *suscitans*, optillend, met louter zangvreugde de melodie heffend hoger gaat, tot de hoge fa, en hoe die dan weer afdaalt naar de lage fa, grondtoon: *a terra inopem*, de behoeftige uit het stof. En Dom Boer waarschuwt: “Zonder stemtechniek en zonder beheersing van het Gregoriaans moet men aan zulke kunststukken niet beginnen”.

Alleluia Adorabo: “een grootse compositie”, zegt Dom Boer, en hij onderbouwt dit door te wijzen op drie aspecten:

(1) de prachtige toonschildering op het woord *adorabo*, het zich ter aarde werpen, zo vaak te zien bij dit woord *adorare* (aanbidden), dit keer met die twee scherpe knikbewegingen (do-re-la en sol-la-fa);

(2) “het crescendo van het grootse vers staat duidelijk uitgetekend in de drie opstijgingen: *adorabo* (sol-do-re), *santum* (fa-la-do-mi) en *confitebor* (fa-sol-la-do-re-fa)”;

(3) tenslotte *nomini tuo*, hoe drie zaagnoten, telkens een toon hoger (si, do en re) een mijns inziens minstens zo sterk crescendo creëren als hiervóór. En Dom Boer beklemtoont dat het hier gaat om een relatief oud alleluiagezang, immers dit slot wijkt af van de jubilus (zie ook de artikelenreeks van A. Kurris in TvG 1997, no 1-4, vooral no 2, pag. 51-52).

Als je dit alleluia in de handschriftversie van Laon zingt (zoals de Amici-schola o.l.v. Gerrit Hulsink), dan krijgt het vers, door de vele puntjes bij *confitebor*, ook qua ritme reliëf: zoals dezelfde dirigent stelt: die puntjes moeten even snel als de handschrijver met die puntjes bedoelt: te snel voor een nauwkeuriger beschrijven van de dirigeerhand.

Oorspronkelijk hoorde dit alleluia thuis op het feest van Maria Lichtmis: op de grens van Oud en Nieuw Verbond wordt de glorie van de levende, ware Tempel bezongen. Meer voor de hand liggend is dat ook het feest van de kerkwijding dit alleluia kent.

Het **offertorium** begint met stellig teponeren: het is goed!, *bonum*, in de handschriften aangegeven met twee stevige stokken op *bo-*, en nog eens versterkt door de kwartval op *est*. En meteen wordt, bij het daaropvolgende *confiteri* (belijden), die val omgekeerd in een kwartsprong omhoog, en nog weer een terts daarbovenop. Afgesloten met een wimpel die doet denken aan de finale van het paasvigilie-alleluia (GT pag. 191), bij *Domino*, staat de eerste van twee zinnen meteen al in volle spanning overeind.

De tweede zin, aldus drukt Dom Boer zich uit: “gaat met welbehagen uitweiden en doet een beroep op den strophicus (serie noten op gelijke hoogte, GvO) om de liefelijkheid van de psalmodie uit te beelden”. Hoor hoe eerst *nomini* als licht afzwakkende echo op *psallere* volgt en

vervolgens *tuo* als echo van *nomini*. Met een fa-la-do motiefje, eerst óp, dan neer en dan weer óp, wordt het voorwerp van de lofprijzing, *Altissime*, Allerhoogste, in de hoogte gestoken en vervolgens met een finale die ons weer herinnert aan de paasvigilie, afgerond.

De **communio** van het A-jaar (dezelfde als die van Allerheiligen, reeds behandeld in TvG 2009-3, pag. 101) stamt van ongeveer de tiende eeuw en is speciaal voor Allerheiligen gecomponeerd. Afgewisseld met verzen van psalm 125/126, het lied van de hoop der ballingen, klinken weer de zaligsprekingen van het evangelie. Dom Boer analyseert: vier rijmende zinnen met achtereenvolgens de finales re, fa, fa en re. De eerste zin die levendig op de dominant begint, dient als inleiding. De tweede zin begint op de grondtoon, om vanuit deze diepte des te beter het hoofdaccent voor te bereiden, waarmee de derde zin begint: een jubelend en triomfantelijk *beati*. Vanaf deze top gaan we geleidelijk decrescendo, hoewel de gehele derde zin krachtig blijft. De vierde zin vormt het rustige slot, waarbij de finale van de eerste zin weer terugkomt.

En in de herhalingen met de psalmodie staan daar telkens weer de martelaren, *beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* (Mt. 5,10), temidden van de ballingen *die zaaien met tranen, zij zullen oogsten met jubel* (Ps. 125/126, 5).

De **communio** van het C-jaar is ouder dan die van het A-jaar en pakt het

hoofdthema van deze Mis nog eens op: verlicht Uw aanschijn over Uw dienaar ... want ik heb U aangeroepen". Dom Boer verzucht na een professionele analyse: "Hoe heerlijk gaaf en muzikaal is dit allemaal". Ik vat zijn analyse kort samen:

Een betrekkelijk zeldzaam maar wel geliefd procédé: drie tweeledige zinnen, waarvan de vierde halfzin een verrassende wisseling van tonen (modulatie) kent: de dominant fa wordt grondtoon en de melodie schiet omhoog, falado, bij *in tua* en eindigt met de finale van een andere modus: *misericordia*. *Domine* is een herhaling van *miseri (cordia)* maar daalt nu af naar de do, bij *confundar* (ons woord confuus), het spoor bijster als het ware. Maar de componist wil weer terug naar de fa als dominant en uiteindelijk de grondtoon re. En die do is daarvan het startpunt.

Waarom dit alles? Dom Boer: "...de innig biddende voorzin met de dominant fa op de accenten *illumina* en *faciem*, gevolgd door het zo nederige en bescheiden *super servum tuum* op de grondtoon re. Dan komt er aandrang in het gebed: zie de twee stijgende fa-sol en sol-la, waarin de wil om te moduleren reeds kenbaar wordt, al wordt eerst de re nog eens kernachtig bevestigd op *me fac*, waardoor het hoofdaccent op *in tua* zijn schittering behoudt en toch niet onvoorbereid komt. Dat is meesterschap en verfijning....De nazang is prachtig en al even verfijnd verbonden met het voorgaande ... Een volkomen gaaf juweel van een antifoon".

Gerrit van Osch is redacteur van dit tijdschrift.

Enkele jaren geleden was ik op het verjaardagsfeest van een vriend die voor zijn 45ste geen cadeaus wenste maar een muzikale bijdrage aan het feestgebeuren. Het was geen optie om te zeggen dat je niet iets kon spelen, wilde zingen of simpelweg te bescheiden was of plankenkoorts had: Nee, zonder muziek kwam je er gewoon niet in.

Uiteraard leverden de verschillende bijdragen van de uitsluitend amateurs in het gezelschap af en toe hilariteit op, maar toch was er voldoende talent en kwaliteit aanwezig om van een muzikaal geslaagde avond te kunnen spreken.

De jarige komt uit een muzikale familie en dat maakte de uitdaging voor mij extra groot. Hoe moest ik iets fatsoenlijks neerzetten binnen mijn eigen expertise als musicoloog, terwijl ik geen uitvoerend musicus ben? De enige muziek waarmee ik als solist optreed is het gregoriaans en dat is nou niet bepaald het repertoire voor een verjaardagsfeestje.

Ik bedacht dat er misschien wel wat te doen viel met de beroemdste verjaardag

in de christelijke geschiedenis: het kerstfeest met de geboorte van Jezus. Materiaal genoeg! En zo heb ik een kleine toelichting gegeven op het feest met de drie misformulieren binnen 24 uur waarbij de geboorte van de verlosser in allerlei aspecten wordt behandeld.

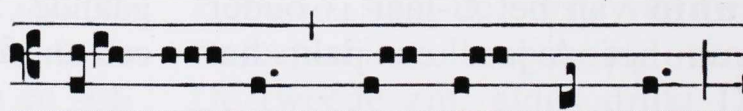
Als uitgangspunt heb ik de drie introïtussen gezongen met bij de eerste *Domini-nus dixit ad me* de psalmvers er bij. De toehoorders wees ik er op dat men vooral moest luisteren naar de verschillende muzikale karakters van de stukken en hoe die in relatie staan van de tekst, die ze heel mooi uitbeelden.

Zo kun je in de introïtus van de nachtmis de intimiteit beluisteren van de Vader die zijn zoon, bij wijze van spreken nog vlak voor de geboorte toefluistert: “Denk er om: je ben mij zoon, ik heb je verwekt.” De kleine ambitus van de melodie geeft het intieme karakter ervan weer.

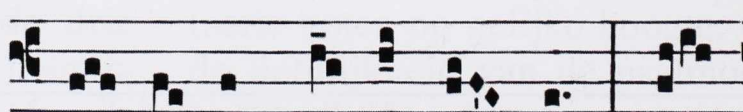
Het duister van de nacht werkt als de omhulling van een warme deken, waarbuiten je de wereld kunt wegdenken. Dit is de kern van de kerstboodschap: Christus is de zoon van God.

D

Ps. 2, 7. V. 1. 2. 8

O- MI- NUS * dí- xit ad me :

Fí- li- us me- us es tu, e-

De eerste drie tonen die voorkomen (re fa sol) komen overeen met de oerroep, de meest eenvoudige melodische constructie waarop talloze kinderliedjes zijn gebaseerd. Het was daarom niet zo'n vreemde gedachte van Marie-Louise Egbers om dat notenpatroon aan te houden tot en met de dubbele punt na *me*. Zij had een goede reden om aan de hand van de semiologie de mi boven *ad* te vervangen door een re. De do boven *ad* kan dan worden beschouwd als een natuurlijke buiging van de zin richting de directe rede die dan volgt.

Filius meus es tu met een duidelijke

benadrukking van het woord *meus*: Laat niemand anders je wat wijs maken. Ik ben je vader en een andere wetenschap is hier niet nodig. *Ego* wordt net zo muzikaal uitgebeeld als *Dominus* in de eerste zin. Over wie er hier aan het woord is, kan geen twijfel bestaan. Tot slot de woorden *genui*. Dat is 'voortgebracht' volgens de Naardense bijbel en 'verwekt' volgens de vertaling in mijn misaal. Wat is het nu? Het is ingewikkeld! En zo klinkt het ook. Van de hele introitus is dit de meest gecompliceerde frase, zowel melodisch als textueel.

IN. VIII

L UX fulgé- bit * hó- di- e su- per nos : qui- a

na-tus est no-bis Dó- mi- nus : et vo- cá- bi- tur Admi-

Dat brengt ons meteen bij de tweede introitus van kerstmis, *Lux fulgebit* uit de Dageraadsmis. Talloze malen heb ik die gezongen met de Schola Catharina o.l.v. Heleen Keller in de Catharinakathedraal in Utrecht. Als iedereen nog op twee oren lag te slapen na de nachtmis en wij, scholaleden, in het donker naar de kerk fietsten om al om vroeg te repeteren, was het elke keer een ervaring om met het eerste ochtendgloren, letterlijk bij opgaande zon, de mis te beginnen met 'Een helder licht straalt over ons'. De melodische beweging naar boven van die eerste drie woorden, maken de boodschap onmiskenbaar. De drie repeterende noten boven *ho* van *hodie* vormen een parallel met dezelfde drie noten boven

het woord *natus* een regel verder. Dat is de boodschap van vanochtend: De heer is geboren voor ons. Maar dan! Dan komt het tweede karakter van kerstmis aan de orde, want natuurlijk zijn wij blij met die geboorte, maar eerst gaan we theologisch even uitleggen hoe het zit; 'We noemen hem: Wonderbare, God, Vredenvorst, Vader van de toekomst'.

Leg dat maar eens uit. Naast een opsomming van alle namen, nauwelijks melismatisch omspeeld, wordt duidelijk dat hier veel theologische lagen te ontdekken zijn. Melodisch wordt daarna flink uitgepakt om aan te geven dat aan het rijk van God ècht geen einde komt. Het is het meest omspeelde stuk tekst in deze introitus. Let daarbij vooral op het

laddertje van drie noten op en neer boven *-rit* in *non erit finis*. Het is een laddertje zonder melodische “ontwikkeling” en zou bij wijze van spreken eindeloos herhaald kunnen worden.

En dan is het ochtend. Na de intimiteit van de nacht, de theologische uitleg bij het eerste daglicht mag er echt gefeest

worden! De kwintsprong waarmee de derde introitus begint, laat daarover geen twijfel bestaan: champagne! taart! en Lang zal hij leven! Dat is wat de melodie ons vertelt. We zijn uitzinnig van vreugde! Geen wonder dat het *puer natus est* tot een van de meest populaire stukken uit het gregoriaanse repertoire gerekend mag worden.

Is. 9, 6 ; Ps. 97

The image shows a musical score for a Gregorian chant. It begins with a large, ornate initial 'P' on the left. The melody is written on a four-line staff using square neumes. The lyrics are written below the staff in a Gothic script. The text is: 'U-ER * na- tus est no- bis, et fí- li- us da- tus est no- bis : cu- ius impé- ri- um su- per'. The asterisk is placed above the 'U' of 'U-ER'. The melody consists of two lines of music. The first line ends with a double bar line. The second line continues the melody and ends with a final note. The lyrics are aligned with the notes: 'U-ER' under the first note, 'na- tus' under the next two, 'est no- bis,' under the next three, 'et fí- li- us' under the next four, and 'da- tus est no- bis : cu- ius impé- ri- um su- per' under the final line of music.

U-ER * na- tus est no- bis, et fí- li- us
da- tus est no- bis : cu- ius impé- ri- um su- per

Opvallend is dat behalve de grote ambitus van het stuk, de tekst een grote vlotheid kent door de bescheiden versieringen van de lettergrepen. Er zit vaart in de tekst en dat benadrukt het euforische karakter ervan.

Toch eindigt ook deze laatste introitus

nog met een overdenking: *et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus*. In mijn missaal vertaald als: ‘Zijn naam is Afgezant van Gods Raad’ en meteen wordt de melodie weer wat lastiger. Je krijgt die, net als de inhoud van de tekst, niet zomaar cadeau.

Katrijn Kuypers is redactrice van dit tijdschrift.

1.

Gregorius herboren

In juni kreeg ik bezoek van een drietal studenten van de Katholieke Studentenvereniging Sint Franciscus Xaverius in Wageningen. Ze wilden me spreken in verband met het eeuwfeest, het 20^e lustrum van de vereniging dat op 7 november van dit jaar zal worden geopend. Het bleek, dat ze dachten, dat ik het 10^e lustrum had georganiseerd. Dat was niet zo.

Ik vroeg, hoe het jubileum zou worden gevierd en hoorde, dat het zou worden geopend met een Eucharistieviering in de Johannes de Doper Geboortekerk van Wageningen. Ik sprak het vermoeden uit, dat dan gezongen zou worden door *Gregorius*, het studentenkoor dat altijd in de studentenkapel de vieringen had opgeluisterd. Ik was zeven jaren zanger bij dat koor. Ze keken me aan of ze water zagen branden: Een Gregoriuskoor? Nooit van gehoord!

De opening van dit lustrumjaar valt samen met de jaarlijkse reünistendag. Grote kans, dat bij die reünisten een aantal oud-gregorianen zou zitten. Die zouden natuurlijk kunnen zingen, opperde ik. De drie studenten werden meteen laaiend enthousiast, maar... wie kende die zangers?

Ik beloofde eens navraag te doen.

Dat gaat als een piramidespel. Ik kende een tiental personen in mijn kennissenkring, die toentertijd hadden gezongen bij *Gregorius* en vroeg ze, of zij nog meer oud-gregorianen kenden. En of het ze wat leek, om te komen zingen op dat feest. Binnen een maand had ik een lijst van meer dan zestig potentiële deelnemers. Van hen moet de oudste ongeveer

in 1940 zijn begonnen, de jongste rond 1965. Die oudste wist niet te vertellen, wanneer *Gregorius* was opgericht. Het bestond al toen hij begon. Een van de jongsten vertelde dat hij gregoriaan was geweest tot zijn stage van een half jaar. Bij terugkeer moest hij constateren, dat *Gregorius* niet meer bestond: verlaat slachtoffer van '68.

De historie van het gregoriaans studentenkoor in een notendop.

Onze vroegere dirigent - inmiddels 86 jaar - wilde graag meedoen, maar durfde het dirigeren niet meer aan. Die taak werd overgenomen door een tien jaar jongere dirigent, die in zijn studententijd mocht invallen als student-dirigent. Van de 65 personen, die waren opgespoord bleken er nogal wat hooguit één jaar meegezongen te hebben, en vervolgens afgevoerd te zijn wegens gebrek aan muzikaal talent. Uiteraard was ook een klein deel overleden. Uiteindelijk vonden 30 personen het een geweldig idee en wilden graag meezingen.

Wij zongen vroeger natuurlijk elke zondag de gregoriaanse gezangen die werden ingestudeerd op dinsdag- en zaterdagavond. Op hoogtijdagen pakten we echt helemaal uit. Dan zongen we voor de vaste gezangen de Studentenmis van Antonio Lotti [1667 - 1740]. Ook als een student trouwde togen wij erheen om die mis te zingen. De beloning bestond dan uit een uitnodiging voor de receptie, wat meestal een verdubbeling van de receptiekosten betekende.

We stelden voor die mis nog eens te zingen. Zelfs na 50 - 60 jaar zou daarvan

nog wel iets zijn blijven hangen. In overleg met de celebrant en de studenten kwamen we tot een programma, waarin ook de wat jeugdiger reünisten en studenten aan hun trekken konden komen. Naast Lotti zouden de gregorianen het Credo III in volkszang zingen, ter nagedachtenis aan de overleden leden van de studentenvereniging wordt het *In Paradisum* gezongen, en tijdens de communie-uitreiking zullen we *Louez le seigneur du haut des cieux* zingen, een lied dat toentertijd uit Taizé was komen overwaaien.

Op zaterdag, 4 september vond de eerste repetitie plaats. 23 Koorleden gaven acte de présence. Ze kwamen uit onder meer De Lier, Den Burg, Haaren, Haaksbergen en Roermond. Van te voren had men de partituur ontvangen en oefenmuziek in de vorm van een mp3-bestand of een CD.

Het weerzien was hartverwarmend. En toen de ad-hoc dirigent het mi-do into-

neerde, zong iedereen stante pede ons gregoriuslied:

*Wij Gregorianen,
Goede Franciscanen
Mannen van de zang
de zang en het plezier.
Wij heffen saâm nu aan
Vivat de Gregoriaan
Vivat in saeculorum saecula.
Amen.*

Op de tweede en de derde koordag op 9 en 30 oktober is er nog flink aan getrokken en we zien de uitvoering met de nodige overmoed tegemoet. Doordat de sluitingsdag voor de kopij eind oktober is, kan ik, helaas, niets berichten over het uiteindelijke resultaat...

*Leo Eppink,
Wageningen, oktober 2010*

koorleden

Helaas te laat voor plaatsing in ons vorige nummer, ontvingen wij het volgende bericht:

Schola Cantorum Achel – gregoriaans weekend

Bij het begin van de Advent houdt Schola Cantorum Achel traditioneel een ‘gregoriaans weekend’. Het 42ste gregoriaans weekend vindt plaats op 27 en 28 november 2010.

Het programma op de zaterdag bestaat uit een gezongen avondmis om 17.30 uur in de parochiekerk van Achel-Statie.

Op de zondag is er de gezongen hoogmis in de Abdijkerk van de Achelse Kluis, met als celebrant Mgr. P. Hoogmartens, bisschop van Hasselt. Vanaf 15.00 uur

wordt het gregoriaans uur gepresenteerd in de parochiekerk van Achel-Centrum. Thema: *Jubilate Deo*: looft de Heer, met een bloemlezing aan gezangen en psalmen, een spirituele, creatieve ontdekkingsstocht doorheen het kerkelijk jaar, met veel samenzang

Verdere informatie:

www.achelsekluis.org / spiritueel aanbod / Schola Cantorum Achel .

Noot van de Redactie

Het komt veel vaker voor dat annonseringen te laat binnenkomen bij de redactie; de productietijd van een nieuwe aflevering is één à anderhalve maand en vaak is een mededeling plaatsen dan mosterd na de maaltijd. De ACG heeft een eigen website geopend zoals u weet: <http://www.acg.nu> en het bestuur probeert deze site actueel

te houden. U kunt dus als alternatief uw annonce doorgeven via een email aan tijdschrift@acg.nu . Een minstens zo sympathieke en ons allen verrijkende geste zou kunnen zijn dat u zelf zorgt voor een verslag van het gebeuren. Onze rubriek *Varia* zal u ruim baan geven!

1.

Essen, Zomercursus Gregoriaans 2010

Op het Instituut voor Gregoriaans aan de Folkwang Universiteit te Essen werd van 25 juli tot 1 augustus 2010 een internationale cursus Gregoriaans gegeven, rond het thema Modologie. Als docenten traden op: KMD Prof. Dr. Stefan Klöckner, Essen (cursusleider), Franco Ackermans, Maastricht, Jörg Stephan Vogel, Essen, en Sybille Plocher, Giesen/Essen. Deze laatste richtte zich enkel op stemvorming maar bleef ook steeds beschikbaar voor individuele begeleiding. Liefst 88 cursisten - 6 verschillende nationaliteiten - onder wie 18 Nederlanders, verdiepten zich in deze zomercursus in de authentieke uitvoering van het Gregoriaans. De colleges werden gedeeltelijk plenair en gedeeltelijk via workshops aangeboden. De voertaal was Duits.

De Folkwang Universität der Künste is gelegen in het Ruhrdal, in het groene en tevens oudste deel van Essen, Werden geheten. De gebouwen staan op en nabij de fundamenten van een oude Benedictijner abdij uit het jaar 800, die thans worden blootgelegd. Logies, ontbijt en avondeten werden aangeboden in het Kardinal-Hengsbach-Haus, een vrij groot, prachtig gemoderniseerd voormalig seminarie, omgeven door een parkachtig landschap, gelegen op loopafstand van de universiteit.

De cursus begon op zondag om 16.30 uur met een vesperviering in de Lucius-Kirche. De officiële opening was echter 's avonds met een welkomstwoord van Stefan Klöckner en een pittige voordracht van Jörg Stephan Vogel over de

Tonus Peregrinus. Daarmee werden de cursisten al meteen in het diepe gegooid. Voorzien van een stevige stapel dictaten kon men vervolgens zelf een keuze maken uit de workshops die werden aangeboden, 9 in totaal en elk bestaande uit 5 tot 7 zittingen. Hiervoor kon men zich 's anderendaags tussen 8.30 en 9.00 uur inschrijven. Van de 9 workshops bestonden er echter 3 uit zingen in kleine groepen ter voorbereiding op de hoogmis op zondag, 1 augustus, in de Ludgerus basiliek.

Elke cursusdag begon met een plenumgedeelte bestaande uit stemvorming en uit colleges op hoog niveau over modaliteiten, waarbij - na een inleidend college van Stefan Klöckner - de docenten elkaar regelmatig afwisselden. De aftrap daarbij werd gegeven door Franco Ackermans, die op talentvolle wijze inging op oermodi en zijn betoog illustreerde met talrijke voorbeelden. Na het plenumgedeelte en een korte pauze begonnen de workshops die meestal doorliepen tot 17.30 uur. Elke docent ging tijdens die workshops weer dieper in op het karakter van gregoriaanse melodieën, in zoverre dat bepaald wordt door de modaliteit. Om 18.00 uur werd de avondmaaltijd aangeboden waarna nog een uitgelezen avondprogramma volgde. Op dinsdagavond bijvoorbeeld werd er in de aula van het Kardinaal-Hengsbach-Haus door een externe deskundige een interessante lezing gehouden over leven en werk van Hildegard von Bingen, waarna op woensdagavond een prominent gezelschap, Ars Choralis Coeln o.l.v. Maria Jonas, in de Ludgerus Basi-

liek een schitterende muzikale vertolking gaf van Hildegards composities onder de titel *Ordo Virtutum*.

Heel bijzonder waren ook de Nederlandse complete in de kapel op de late donderdagavond, prachtig uitgevoerd, in een artistiek verantwoorde context, door Jerry Korsmit, Jan Willems en Jan Brouwers.

Voorafgaande aan die complete werd er in de aula van het Kardinalshaus nog een andere bijeenkomst gehouden: vier cursisten gaven referaten over eigen wetenschappelijk onderzoek. In dit verband gaf Jacqueline Elemans in vloeiend

Duits een 'Beitrag zur Rezeptionsgeschichte der Communiones'.

Tenslotte was er in de avonduren ook nog een interessant uitstapje naar een uitgebluste cokesmijn, Kokerei Zollverein geheten, in Essen gezien als museum en tevens als pronkstuk van industrieel erfgoed; iets waarop Essen, 'Kulturhauptstadt 2010' bijzonder trots is.

De cursus werd 's zondags afgesloten met een plechtige pontificale hoogmis, gezongen door de cursisten en opgedragen door Weihbischof Heinrich Janssen. Hierna volgde de evaluatie van de cursus op de universiteit.

Cursisten en docenten van de Internationale Sommerkurs Gregorianik 2010 te Essen, samen met Weihbischof Heinrich Janssen, voor de Ludgerus Basiliek op zondag, 1 augustus 2010.

Foto: Ilse Willems

Conclusie

De zomercursus in Essen was zeer goed georganiseerd, had zeer deskundige inleiders en droeg sterk bij aan een verheldering van het begrip modaliteit. Men leerde er bovendien zorgvuldig om te gaan met een authentieke vertolking van de gregoriaanse gezangen. Het internationale karakter van de cursus leidde tot

veel interessante ontmoetingen met zangers en koorleiders uit andere landen. De prima verzorging van logies en maaltijden in het Kardinal- Hengsbach-Haus maakte van het verblijf in Essen een bijzondere gebeurtenis, iets om met genoegen op terug te zien.

Jos Liebens

Verwijzing naar Gregoriusblad 2010-3

In zijn column zoekt de hoofdredacteur (niet voor het eerst, een redactioneel mag en moet immers prikkelen) de contrapost op, dit keer in een bespreking van het dagboek van Dirk Zwart. Deze Rotterdamse kerkmusicus, componist en initiatiefnemer van de Stichting Nieuwe Kerkmuziek (zie: www.kerkmuziek.nu) beschrijft zijn ervaringen en gedachtevorming op kerkmuzikaal gebied. Een weerkerend punt is de toenemende populariteit van de evangelicale muziek: hij moet niets hebben van *praise & worship* of *Psalmen voor nu*. Kerkmuziek dient naar zijn smaak, aldus Hoondert over Zwart, geënt te zijn op de klassieke muziek, zij mag romantisch zijn (zoals Oomen), swingend (zoals Huijbers), of vindingrijk (zoals Löwenthal), maar niet slap, clichématig en gericht op de directe bevrediging van de muzikale behoefte (zoals het opwekkingslied). Hoondert: *heeft hij gelijk? Moeten we de popularisering van de liturgische muziek een halt toeroepen? Of moeten we, vergelijkbaar aan de ontwikkelingen in het seculiere circuit, een rockacademie voor liturgische muziek in het leven roepen, een opleiding voor liturgiemusici die gebruik willen maken van het populair muzikale idioom? Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat de populaire liturgische muziek als geen ander in staat is mensen boven zichzelf uit te laten zingen.*

Dezelfde Dirk Zwart wordt in dit nummer eervol vermeld als winnaar van een drietal prijzen tijdens het derde Liedfestival van de Stichting De Vertaalslag.

Thomas Op de Coul, musicoloog, doet verslag van het Nederlands Gregoriaans Festival 2010. In zijn inleiding geeft hij

weer hoe zijn totaalindruk was na zijn selectie van luistermomenten: *'Hoor ... Oost naast West' was het hoofdthema van het Nederlands Gregoriaans Festival 2010. Alleen al dat eerste woord heeft een Oudtestamentische resonans: 'Hoor, Israël ...!' maar dan gericht op de liefhebber van het gregoriaans. Die kon inderdaad horen hoe de muziek van vele culturen uit vele eeuwen samenkam om als uit één mond de bindende kracht van klank en woord duidelijk te maken. Een mooi thema, een week na Pinksteren, en de verschillende ensembles brachten het gregoriaans met verve in contact met uiteenlopende tradities: van de Joodse en Koptische tot de Syrische en Islamitische.*

Naast deze concerten in de Katholieke kerk komen ook de koorpresentaties in de Hervormde kerk, de workshops en het hoofdconcert door Ars Nova Copenhagen aan bod.

In het kader van het thema *Toekomstmuziek*, dat in deze jaargang jaar centraal staat, gaat Martin Hoondert onder de veelzeggende titel *Koor, cantor, cd?* dieper in op het vraagstuk wie of wat de opvolger wordt van het dalende korenbestand. Hij ziet geen reden om aan te nemen dat deze daling zal stabiliseren of zal omslaan in een stijging. Tevens lijkt het kerkelijk beleid inzake de liturgische muziek, voor zover het er is, er niet op uit te zijn het zingen in een liturgiekoor aantrekkelijk te maken. In contrast met de protestantse kerken valt op dat in de katholieke kerken het koor veelal de drager is van de zang; misschien een gevolg van het fenomeen *Schola Cantorum* in vroeger eeuwen: de professional (schola, koster, organist, schoolmeester) verzorgt de zang. Door Vaticanum II en

de daarmee samenhangende liturgisch-muzikale beweging kwam het accent meer bij de volkszang te liggen, maar of die nu evenals de gemeentezang bij PKN prevaleert? Hoondert: *mijn these is dat de verschuiving van koorcultuur naar volkszangcultuur die onder invloed van Vaticanum II in gang is gezet, nog niet is voltooid.*

Vervolgens ziet de auteur zich drie mogelijke scenario's aftekenen, als het koor wegvalt.

Eerstens: het wordt stil, misschien neemt de cd de rol over, niet om puur te beluisteren maar als aanjager, zoals *Herboren Klanken*, ooit door KRO i.s.m. pastor Rieke Mes uitgegeven t.b.v. ouderen en dementerenden, maar nu dus bijvoorbeeld in huwelijks- en uitvaartvieringen; en misschien ook in de parochiële zondagsliturgie? Hoondert: *Vanuit de notie dat liturgie altijd hier en nu gebeurt, met, door en voor deze verzamelde gemeente, lijkt mij het gebruik van cd's ... altijd verwijzend naar het verleden, het tijdstip van opname namelijk... problematisch.*

Tweedens: gelegenheidskoren, projectkoren, familie-koren, mits deze zich

dienstbaar aan de liturgie willen opstellen, of, zoals bijvoorbeeld in Tilburg elk jaar voor kerstavond gebeurt, zo'n koor vanuit de parochie wordt geïnitieerd.

Tenslotte, derdens: het volk gaat zingen met hulp van de cantor. Nog steeds staat het cantoraat in de kinderschoenen, wellicht omdat er *behalve vanuit de Gregoriusvereniging nauwelijks impulsen zijn die de belangstelling voor de functie van cantor doen groeien.*

Anton Vernooij schildert aan de hand van vier werken van Louis Toebosch (1916-2009) de ontwikkeling van diens compositorische denken op vocaal gebied. Hieruit alleen hoe Toebosch in 1963 zijn credo als componist van kerkmuziek omschreef: *De taak van de componist moet natuurlijk een ideële ondergrond hebben, die op een of andere manier in zijn werk tot uitdrukking komt. Dit brengt met zich mee dat zijn werk niet noodzakelijk zal zijn afgestemd op de gangbare smaak. Het moet wel steeds smaakvormend zijn, zij het niet onmiddellijk, dan toch op de lange duur.*

1.

Gregorianik Festival

Bij de vorige aflevering trof u een flyer aan van het gregoriaans (& orgel-) festival aan de Folkwang Universität der Künste in de Alte Abtei te Essen-Werden, op 21 en 22 mei 2011.

Verdere info: www.euregio-gregorianik.org

(ook interessant ingeval u het nieuws hebt gemist over onze samenwerking met de Duitse en Belgische burens). Info over de plaats van handeling: www.folkwang-uni.de en voor de route: www.folkwang-uni.de/anfahrt.

2.

Wij ontvingen uit Rotterdam het volgende persbericht:

Gregoriaanse muziek toegankelijk.

Sinds kort zijn de ruim 400 cd's met gregoriaanse muziek uit de collectie van de Centrale Discotheek Rotterdam volledig gecatalogiseerd. De enorme rijkdom van deze prachtige muziek is nu compleet te doorzoeken op muziekweb.nl, een uniek feit! Bovendien is er een speciale tijdlijn gemaakt rond het gregoriaans.

Het gregoriaans ligt aan de basis van de westerse muziek, en tot op de dag van vandaag worden mensen geraakt door het pure, spirituele karakter van deze muziek.

Op muziekweb.nl is de rijkdom van het gregoriaans nu toegankelijk gemaakt: onder de componist 'anoniem' kunt u alle gezangen vinden waarvan opnames in onze collectie te vinden zijn.

Ter gelegenheid van de ontsluiting van deze muziek is er een speciale tijdlijn gemaakt, die de beginnende liefhebber helpt bij het kennismaken met het omvangrijke repertoire. De tijdlijn neemt de luisteraar aan de hand door het kerkelijk jaar, van Kerst tot Pinksteren.

Om de tijdlijn te vinden: ga naar www.muziekweb.nl/, kies in de donkergrijze balk: tijdlijnen, klik dan op: Gregoriaans in het jaar 1000.

Bij de Centrale Discotheek Rotterdam vind je Europa's grootste muziekcollectie. Alle muziek is te beluisteren en te lenen. Daarnaast is de collectie ook te leen via bibliotheken in heel Nederland. Kijk voor meer informatie op www.muziekweb.nl.

3.

Van Geert Maessen ontvingen wij het volgende bericht:

Met ingang van zondag 14 november zendt de Concertzender een nieuw wekelijks programma over het gregoriaans uit: *Bonum est*. Dit programma kunt u elke zondag beluisteren van 17.00 tot

18.00 uur; het wordt herhaald op na elke 8 en 20 dagen op maandag respectievelijk zaterdag van 12.00 tot 13.00 uur. Het programma wordt samengesteld door Geert Maessen, voor de meesten

van onze lezers geen onbekende.
In de eerste aflevering zijn twee 'bonte Missen' te horen, samengesteld uit gezangen in verschillende uitvoeringsstijlen van cd's uit de afgelopen dertig jaar. De tweede aflevering is gewijd aan de laatste en eerste zondag van het kerkelijk

4.

Engelenklankspel in de Grote Kerk, Kerkstraat 20, Den Bosch, op zondag 27 februari om 16.00 uur.

Het is eigen aan mensen dat zij ervaringen willen duiden, benoemen, een naam geven. We hebben beelden nodig om tot het onnoembare te komen. Zo is het geloof in engelen ontstaan. De eeuwen door werden natuurverschijnselen vertegenwoordigd door engelen.

Rondom die ervaringen zijn eeuwenlang verhalen en mythen ontstaan. Dat heeft veel teweeggebracht op het gebied van de kunst.

Dichters, zangers en kunstenaars hebben zich daardoor laten inspireren. Zij gaven hier vorm aan in tekeningen, teksten, gezangen en schilderijen.

Zo willen wij u laten delen in die uitingen in de vorm van beelden over engelen, in teksten, gregoriaanse zangen en

5.

Trio Gregoriana verzorgt elke derde zaterdag van de maand een gregoriaanse meditatie, gebaseerd op de oudste schriftelijke bronnen en geïnspireerd door oosterse recitatietradities. In de Amsterdamse Obrechtkerk (in nabijheid van Concertgebouw), aanvang 17.00 uur, toegang: vrijwillige bijdrage..

18-12-2010 i.s.m. het Aeolide Trio (fluit, hobo en fagot)

15-01-2011 i.s.m. Virga, imam Mesrur Coskun, de Indiase zangeres Sandhya Sanjana en Martin Spaink (tanpura).

19-02-2011 i.s.m. Johanna Barwari-

jaar.

Promotiefilmpje:

www.youtube.com/watch?v=GwLgmPVQaTQ

Ontvangst op internet:

www.concertzender.nl

op de kabel: frequentie 99,5 (Groot-Amsterdam en Haarlem).

klanken.

De gregoriaanse zangen worden verzorgd door de Begijnhofschola uit Breda o.l.v. Marie-Louise Egbers. Zij zingen volgens de aanwijzingen van oude handschriften. Dat is een heel dynamische manier van zingen. De verbindende teksten zijn van Joep Huiskamp, die ook de begeleiding verzorgt met boventoon instrumenten: Gong, klankschalen, klankstaven, snaarinstrumenten (sanda's) en zang. De beeldcompositie is van Hennie van Hattum

Een korte impressie van het Engelenklankspel heeft u kunnen lezen in de juni-aflevering van dit tijdschrift (TvG 2010, nr. 2, p. 74).

Mennes en Gemma Huisman (Kassia & Hadewych).

19-03-2011 i.s.m. Maria Wieggers (alt).

16-04-2011 Gregoriana.

21-05-2011 i.s.m. instrumentaal Renaissance-ensemble van José Zuiver, Hans Mons, Jan Sollewijn Gelpke en Henk Waardenburg.

18-06-2011 i.s.m. Frances-Marie Uitti (cello) (onder voorbehoud.)

Verder info: www.gregoriana.nl en www.youtube.com/lalalilu

Redactioneel

	Nr.	Pag.
Gelukkig de mens ‘die aan gregoriaans doet’	1	1
Spiegel	2	41
‘Gregoriaans heeft wat’, ja wat?	3	81
Is er nog nieuw publiek voor gregoriaans?	4	121

Spiritualiteit

<i>Gosens, Wim</i> , Gregoriaans vanuit de klank van de wind	3	83
<i>Liebens, Jos</i> , Spiritualiteit en gregoriaans	1	2
<i>Suurmond, Daan</i> , Wat doet het gregoriaans mij...	2	43

Liturgie

<i>Heerings, Arnoud</i> , Het Hoogfeest van de apostelen Petrus en Paulus, 29 juni	1	25
<i>Heerings, Arnoud</i> , Bij Zacheüs	2	61
<i>Heerings, Arnoud</i> , Wierook	3	100
<i>Heerings, Arnoud</i> , In de olie.....	4	123

Uitgelezen zondag

<i>Osch, Gerrit van</i> , Vijfde zondag van Pasen	1	14
<i>Osch, Gerrit van</i> , Drieëntwintigste zondag door het jaar, C-jaar	2	54
<i>Osch, Gerrit van</i> , Allerzielen	3	96
<i>Osch, Gerrit van</i> , Vierde zondag door het jaar, jaar A en C	4	137

Wetenschap

<i>Ackermans, Franco</i> , Grillig gregoriaans (3): de communio Amen dico... quod uni	4	130
<i>Claes, Martin</i> , Augustinus’ blijmoedigheid onder het juk van de genietingen der oren.	1	8
<i>Krekelberg, Louis</i> , Het responsorium Verbum Caro	1	17
<i>Maessen, Geert</i> , Zin en onzin van de restituties in de Beiträge zur Gregorianik, deel 1	2	48
<i>Maessen, Geert</i> , Zin en onzin van de restituties in de Beiträge zur Gregorianik, deel 2	3	87
<i>Mannaerts, Pieter</i> , Bisschoppen, maagden, martelaren: heiligenofficies uit de Lage Landen	3	107

Varia

ZOZ

Varia		
<i>Kuypers, Katrijn</i> , Allerheiligen en Allerzielen, een twee-eenheid?	3	105
<i>Kuypers, Katrijn</i> , Het komend festival in Ravenstein	1	31
<i>Kuypers, Katrijn</i> , Verjaardag	4	140
In memoriam Ike de Loos	2	57
Inhoud 2009	2	79
Nederlands Gregoriaans Festival 2010, verslag	2	64
Gregorius herboren	4	143
Forum		3/114
Mededelingen		1/38, 2/77, 3/119, 4/150
Verslagen		1/36, 2/74, 3/117, 4/146

Zondag 5 december
2de zondag van de Advent

Zondag 12 december
3de zondag van de Advent

Zondag 19 december
4de zondag van de Advent

Vrijdag 24 december
Kerstnacht

Zaterdag 25 december
Kerstmis (Hoogfeest)

Zondag 26 december
Zondag onder het octaaf van Kerstmis, H
Familie (Feest)

Maandag 27 december
H. Johannes, apostel en evangelist (Feest)

Dinsdag 28 december
HH. Onnozele Kinderen, martelaren (Feest)

Zaterdag 1 januari
H. Maria, Moeder van God (Hoogfeest)

Zondag 2 januari
Openbaring des Heren (Hoogfeest)

Zondag 9 januari
Doopt van de Heer (Feest)

Zondag 16 januari
2de zondag door het jaar

Zondag 23 januari
3de zondag door het jaar

Zondag 30 januari
4de zondag door het jaar

Woensdag 2 februari
Opdracht van de Heer in de Tempel (Feest)

Zondag 6 februari
5de zondag door het jaar

Zondag 13 februari
6de zondag door het jaar

Zondag 20 februari
7de zondag door het jaar

Dinsdag 22 februari
De Stoel van Petrus (Feest)

Zondag 27 februari
8de zondag door het jaar

Zondag 6 maart
9de zondag door het jaar

Woensdag 9 maart
Aswoensdag

Zondag 13 maart
1ste zondag van de Veertigdagentijd

Zaterdag 19 maart
H. Jozef, echtgenoot van de Maagd Maria
(Hoogfeest)

Zondag 20 maart
2de zondag van de Veertigdagentijd

Vrijdag 25 maart
Aankondiging van de Heer (Hoogfeest)

Is er nog nieuw publiek voor gregoriaans? <i>redactie</i>	121
In de olie..... <i>Arnoud Heerings</i>	123
Grillig gregoriaans (3): de communio Amen dico...quod uni <i>Franco Ackermans</i>	130
Hebdomada quarta, vierde zondag door het jaar, jaar A en C <i>Gerrit van Osch</i>	137
Verjaardag <i>Katrijn Kuypers</i>	140
Varia	143
Recensies en verslagen	146
Mededelingen	150

